

SISTEMSKI PRILAZ NASTAVI STRANOG JEZIKA STRUKE

UDK 371.3:800:801.316.4

Polazna tačka istraživanja na bilo kome polju modernog naučnog istraživanja je koncepcija o postojanju u odgovarajućoj oblasti istraživanja jednog celovitog sistema sa određenim skupom elemenata i određenim hijerarhijskim ustrojstvom njihovih relacija. Takvo shvatanje jednog celovitog sistema određenog sadržaja sa određenom strukturom predstavlja naučnu paradigmu date oblasti u jednom istorijskom razdoblju. U istorijskom procesu paradigme se menjaju: akumulacija naučnih činjenica koje se ne mogu supsumirati pod jednu paradigmu dovode do smene postojeće paradigme novom paradigmom i takvom procesu ne može se sagledati kraj. Međutim, ono što karakteriše modernu nauku su integracioni tokovi — proces konvergencije istraživanja, koji sve rečitije u prvi plan stavlja sistemski prilaz i pitanje složenih sistema.

Moderna lingvistika zauzima vidno mesto među naukama kao disciplina koja je dala doprinos sankcionisanju sistemskog prilaza u naučno-istraživačkoj metodologiji. Zaokret ka takvom statusu lingvistike iniciran je poznatim Sosirovim dihotomijama, koje su otvorile put razdoblju tzv. klasičnog strukturalizma u lingvistici. Paradigmu klasičnog strukturalizma, koja je odredila autonomno polje nauke o jeziku ograđivanjem tog polja prema fonetici i semantici, kroz radove N. Čomskog postepeno je potisla paradigna generativne gramatike, čiji stratifikacioni sistemski prilaz vodi znatno adekvatnijem objašnjenju složenosti sintaksičkih pojava u jeziku i uloge sintakse kao generativne komponente jezika. U okviru ovog prilaza takođe su tražena rešenja u pogledu makrolingvističke problematike, tj. odgovor na pitanje odnosa lingvistike sa graničnim naučnim disciplinama. Još novija paradigma generativne semantike suprotstavlja se generativnoj gramatici traženjem još celovitijeg sistemskog rešenja na stratifikacionom principu i vraćanjem semantike u središte jezičke problematike, naime određivanjem semantici statusa generativne komponente jezika. U najnovije vreme sve su naglašeniji makrolingvistički tokovi i traženje sve celovitijih sistema, koji bi obuhvatili kako sintaksu i semantiku, tako i pragmatiku.

Pedagoška delatnost — konkretno, nastava stranih jezika — ne može i ne treba da bude replika naučno-istraživačkih procesa. Međutim, rezultati nauke nikako se u didaktičkom procesu ne mogu zaobići, a to naročito važi kada je reč o nastavi na visokoškolskom nivou, bez obzira da li je u pitanju nastava stranog jezika kao primarnog ili opštestručnog predmeta. Takvo shvatanje podrazumeva traženje sistemskog prilaza nastavnoj materiji. Zajednički imenilac univerzitetske nastave stranog jezika izvan filoloških fakulteta je njeno mesto u funkciji struke, bez obzira na heterogenost samih struka. To znači varijantnost terminologije uz viši ili niži stepen uniformnosti jezičke strukture, jer postoje određene karakteristike svojstvene jeziku nauke i tehnike u celini. Iz toga sledi koncepcija dvaju zaokruženih sistema koji čine celinu nastavnog programa: leksičkog sistema i gramatičkog sistema.

Izučavanje inventara reči određene struke podrazumeva imperativ poznavanja struke i delatnosti u njoj. Sistemski prilaz, međutim, unosi strožiji zahtev: čitav fond reči mora biti raspoređen u hijerarhiju, tj. međusobne relacije reči odnosno pojmova moraju biti određene strukturom celine. U vezi sa ovim pitanjem aktuelna je analogija sa matematičkom teorijom skupova, ali kao metodološka osnova prihvatljiva je i lingvistička teorija semantičkog polja. Na praktičnom planu značajan uzor u ovom pogledu predstavlja leksikografski rad na naučnim nomenklaturama. Posmatran iz perspektive efikasnosti učenja, sistemski prilaz u ovom domenu sankcionisan je i na psihološkom planu, naime istraživanjima verbalnih asocijacija.

U vezi sa izloženim stavom moglo bi se postaviti pitanje opravdanosti zatvaranja sistema na leksičkom nivou i zadržavanja na već nekoliko decenija staroj teoriji semantičkog polja sa njenim utvrđenim nedostacima. Moglo bi se sa stanovišta opšte lingvistike, u prvi mah, zaključiti da se ovakvim prilazom zanemaruje značajni doprinos strukturalne semantike nauci o jeziku, koji se sastoji u uspostavljanju minimalnih značenjskih jedinica, iz kojih se, po matricnom principu, komponuje čitav leksički fond jezika. Mogla bi takođe izgledati zanemarena generativna semantika, u kojoj, primenom generativne metodologije i uspostavljanjem dubinske generativne semantičke komponente, jeste učinjen značajan korak ka uspostavljanju globalnog jezičkog sistema iako ostaje činjenica da aksiomatizacija značenjskog (sadržajnog) aspekta jezika nije definitivno rešen problem, niti se može ustanoviti izomorfizam plana izražaja i plana sadržaja u jeziku. Međutim, odgovor na takvu dilemu u današnjoj fazi istraživanja glasi da dostignuti stepen formalizacije nije jednak, niti je formalizacija jednako primenljiva u različitim naučnim disciplinama. Formalizacija koja je ostvarena u lingvistici primenom metoda generativne semantike na tzv. »opšti« jezik ne predstavlja odgovarajući prilaz iz aspekta jezika struke, jer je jezik svake struke uslovljen specifičnošću odgovarajuće naučne discipline, u okviru koje se pristupa formalizaciji činjenica (a sredstva kodiranja u pojedinim fundamentalnim naukama su se baš udaljila od prirodnog jezika). Prema tome, pri sadašnjem stanju nauke ne proizlazi da se na pedagoškom planu može ponuditi neko sveobuhvatno semantički zasnovano sistemsko rešenje. Poznati skeptični stav L. Bloomfielda u pogledu semantike (tj. da je naučna definicija značenja jezičke forme relativnog dometa koliko je relativno i samo naučno znanje) nije lišen aktuelnosti u ovome kontekstu.

Za razliku od situacije na leksičkom planu, na sintaksičkom planu jezika nauke i tehnike prevladuje određena uniformnost karakteristika — odraz kognitivne funkcije jezika — koja se, pre svega, ogleda u frekvenciji složenih rečenica i odsustvu idiomatike. Uspostavljanje sistemskog prilaza na planu sintakse odnosno gramatike od posebnog je značaja za izučavanje jezika nauke i tehnike. Celovit sistem zasnovan na sintaksičkoj generativnoj dubinskoj komponenti, bez obzira na njenu spornu semantičku interpretativnost, nesumnjivo je pedagoški odnosno andragoški relevantan, te iz tih razloga opravdava zatvaranje sistema, bar kada je reč o sinhronom planu.

Zasluga N. Čomskog, između ostalog, je u tome što je kroz generativnu gramatiku pružio efikasno sredstvo kako za pasivno tako i za aktivno učenje jezika, uz punu psihološku opravdanost. Na taj način, ne dolazi se do mehaničkog znanja jezika (mehaničkog razumevanja i ponavljanja fraza i rečenica koje su se prethodno čule), već se učesnik procesa učenja osposobljava da

razume i formuliše fraze i rečenice koje nikada ranije nije čuo, ako je prethodno usvojio skup odgovarajućih formalnih morfo-sintaksičkih pravila. Generativna gramatika (ne ulazeći ovde u pojedine njene razvojne etape) odlikuje se sistemskim prilazom kojim se teži da se što više činjenica poveže na psihološki najekonomičniji način. To se postiže kroz pravila formacije i transformacije. Rečenice se svode na utvrđen broj sintaksičkih obrazaca, a složene rečenice su rezultat sintaksičke kombinatorike tog utvrđenog broja obrazaca osnovnih rečenica. Tako nastaje konačan broj osnovnih modela, iz kojih se složeniji modeli dobijaju putem transformacija, tj. ostvarena je aksiomatizacija jezika.

Ako se apstrahuje semantička relevantnost sistema, kako je to Čomski učinio u prvoj fazi svoga rada, sintaksička pravila uz dopunu morfofonetskih pravila generišu osnovne rečenice koje predstavljaju konkretne rečenice jezika. Time je, bez traženja apstraktnijih dubinskih struktura, uspostavljena egzaktna korelacija između aktivnih i pasivnih rečenica, između iskaznih, odričnih i upitnih rečenica. Isto tako, glagol u predikatskoj funkciji dobija egzaktno opis, bez obzira na složenost njegovog pojavnog oblika. Od naročito značaja je primena teorije rekurzivne funkcije, pomoću koje su opisani modaliteti ugrađivanja rečenica u zavisnoj funkciji, čime se sva složenost rečenica svodi na formalne karakteristike hijerarhijskog poretka. Ovakvim prilazom izgrađuje se jedan zaokružen sistem u kome su sve sintaksičke činjenice povezane i izbegnuta je fragmentarnost, karakteristična za tradicionalne gramatike. Naravno, morfofonemska pravila, čiji izlaz predstavlja površinska struktura jezika, utoliko su prominentnija ukoliko je viši stepen sintetičnosti konkretnog jezika.

Iako se Čomskova teorija o jeziku kao prva nameće istraživačima na pedagoškom odnosno andragoškom planu, to ne znači njenu isključivost u tom pogledu, niti prenebraganje bitnih spornih tačaka te teorije: pomenimo samo pitanje binarne subjekatsko-predikatske dubinske strukture rečenice i poistovećivanje predikata sa glagolskom sintagmom. Sa stanovišta formalne logike izvesnu prednost bi čak mogla imati gramatika zavisnosti, jedna od aktuelnih alternativnih teorija, utemeljena od strane L. Tenijera. Umesto na predikcionoj teoriji suda, ona se zasniva na relacionoj teoriji suda opisujući strukturu rečenice prema međusobnoj zavisnosti rečeničnih elemenata, tj. hijerarhija zavisnosti je ekvivalent generativnih pravila. Takav prilaz omogućuje formalizaciju jezičkih činjenica i uklapa se u sistemske postavke. Međutim, pitanje projektivnosti rečenica nije sasvim rešeno, kao što je to slučaj kada se pravila transformacije primenjuju na generativna pravila prepisivanja.

Pored sistema na semantičkoj i sintaksičkoj razini, aktuelno je i pitanje sistema na fonološkoj razini. U generativnoj fonologiji spori se autonomnost fonološkog sistema, s obzirom na tvrdnju da foneme ne ispunjavaju uslove invarijantnosti i linearnosti. Naime, fonološki nivo se shvata kao jedan tranzitni nivo, čiji su ulaz sintaksička komponenta i binarna supfonemska distinktivna obeležja, a izlaz predstavlja fonetska struktura. Međutim, bez obzira na vidne rezultate generativne fonologije u engleskom jeziku, o trajnosti i dometu tih rezultata teško je doneti definitivni sud opštelingvističkog značaja. Stoga je, bar na didaktičkom planu, još uvijek prihvatljiva klasična koncepcija autonomnog fonološkog sistema sa univerzalnim distinktivnim obeležjima u funkciji diferenciranja fonema u skupovima koji, svaki za sebe,

predstavljaju sistem konkretnog jezika. Naravno, status fonološkog sistema je od marginalnog značaja u izučavanju jezika struke, te zahteva manje pažnje od sistema na semantičkom i sintaksičkom nivou.

Kada je reč o sistemskom prilazu jeziku i uvođenju dubinskih struktura, na naučno-istraživačkom planu sastavni deo pristupa je karakteristična notacija u vidu stabala, grafova, zagrada i algebarskih izraza. Ovakav matematizovani karakter notacije omogućuje prikazivanje potrebnog stepena apstrakcije i izomorfizma pojava. Međutim, primena takve notacije ne može se, bez ikakvih rezervi, koristiti u didaktičke svrhe, kao što bi, sa druge strane, bilo teško prihvatljivo negiranje *a priori* njene didaktičke vrednosti. Jedno heurističko rešenje bi verovatno trebalo tražiti u određenoj ravnoteži matematizovane notacije i verbalnog opisa, pri čemu je relevantan pedagoški princip postupnosti. Kako je navedeno, postavke generativne gramatike prve faze, u kojoj dubinske strukture ne dostižu stepen apstrakcije kasnijih faza, najmanje zahtevaju u pogledu pedagoške primenljivosti.

Iz svega izloženog lako se izvodi zaokružen zaključak. Iako između istraživačkog aspekta nauke i njenog primenjenog didaktičkog aspekta ne postoji identitet, kako istraživački tako i didaktički proces imaju evolutivni karakter, što implicira konstantno uspostavljanje odgovarajućih veza. Sistemski prilaz prožima oba polja delatnosti i izvan njega danas se ne nalaze rešenja osnovnih metodoloških postavki.~

SYSTEMIC APPROACH TO THE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE FOR SPECIAL PURPOSES

Summary

The author examines the relevance of some concepts of modern, mainly generative, linguistics for the definition of the field of foreign languages for special purposes and for their teaching. He emphasizes that the results of modern linguistic thinking cannot be avoided in the foreign language pedagogy.

(Scientific paradigm; classical structuralism, generative linguistics, generative semantics, semantic field theory, distinctive features, the phoneme.)